

De Onderwijsresearchdagen 1995 in Groningen: 19-21 juni 1995

Inleiding

(P. J. J. Stijnen, Open Universiteit, Heerlen)

Van 19 tot en met 21 juni vonden de jaarlijkse Onderwijsresearchdagen (ORD) plaats. Deze keer in Groningen onder auspiciën van de Vereniging voor Onderwijsresearch (VOR) georganiseerd door het Gronings instituut voor onderzoek van onderwijs, opvoeding en ontwikkeling (GION) van de Rijksuniversiteit Groningen.

Evenals vorig jaar in Utrecht was er grote belangstelling: het aantal inschrijvingen bedroeg ongeveer 420. Van de zijde van de potentiële paperlezers was er een voldoende aanbod aan abstract-voorstellen.

De presentaties (ongeveer 250; in Utrecht waren dit er 160) tijdens de ORD gaven – in lijn met de bedoelingen van de organisatiecommissie – een grote variatie te zien: paperlezingen, symposia, kernlezingen en (forum)discussies. Voorafgaand aan de ORD werden de *Proceedings* verstrekt (Creemers (red.), 1995).

Op maandagavond 19 juni vond de *openingszitting* plaats in de Aula van het Academiegebouw van de Rijksuniversiteit Groningen. Achtereenvolgens werd het woord gevoerd door de voorzitter van de organisatiecommissie, B. Creemers, de Groningse rector magnificus F. van der Woude, R. de Moor (voorzitter Verkenningcommissie Onderwijsonderzoek – over programmering en institutionele inkadering van het onderwijsonderzoek in de toekomst) en N. Lagerweij, voorzitter van de VOR.

Tevens werd door B. Creemers, voorzitter van de jury, de VOR-prijs voor de beste dissertatie uitgereikt aan W.F. Admiraal. De titel van dit op 17 juni 1994 aan de Utrechtse Academie verdedigde proefschrift is: *Reacties van docenten op aandachtseisende situaties in de klas*.

Door N. Lagerweij werd tot slot een nieuw

ere-lid van de VOR geïnstalleerd: Prof. dr. A.M.P. Knoers, emiritus-hoogleraar aan de KUN.

Sinds enige jaren is de ORD gestructureerd volgens de *divisiestructuur* (thema's) van de VOR: Curriculum, Leren & Instructie, Onderwijs & Samenleving, Beleid & Organisatie, Methodologie & Evaluatie, Lerarenopleiding & Leraarsgedrag, Beroeps- & Bedrijfsopleidingen en Hoger Onderwijs & Volwassenen-educatie. Elk jaar kan de plaatselijke organisatie een eigen thema inbrengen. Dit jaar werd vanuit de Groningse organisatie het thema 'Evaluatie van Onderwijseffectiviteit' toegevoegd.

In deze kroniek zijn de impressies van een aantal personen gegroepeerd rondom de genoemde negen thema's. Het gaat nadrukkelijk om impressies waarbij de selectie een persoonlijke is en de oordelen voor rekening van de auteurs komen.

Hoeben (RUG) rapporteert uit de divisie 'Curriculum'. Hij stelt onder meer dat vooral in de symposia aandacht werd geschonken aan onderwerpen die waarschijnlijk in de toekomst steeds belangrijker zullen gaan worden, zoals vergelijkend empirisch onderzoek naar gebruikresultaten van leerboeken, de ontwikkeling van adaptief onderwijs en de verhouding tussen domeinspecifieke en algemene onderwijstheorieën. Klatter (KUN) doet verslag van de divisie 'Leren en Instructie'. Thema's als hulp-op-maat, hoofdrekenstrategieën tot honderd, de kwaliteit van rekenleerprocessen als startpunt van zorgverbreding, samenwerkend en studierend leren en leertheorie-ontwikkeling als tunnelbouw stonden centraal. Ze wijst er op dat – ondanks de gesuggereerde variatie in aanbod – tien van de veertien sprekers ingingen op het onderwerp rekenen. In tegenstelling tot andere jaren werd er binnen deze divisie weinig onderzoek gepresenteerd waarin leerprocessen werden onderzocht in relatie tot motivationele en affectieve aspecten. Veenstra (RUG) stelt 'Onderwijs en Samenleving' aan de orde. In diverse bijdragen werd aandacht geschonken aan onderwerpen als onderwijs en arbeidsmarkt, conclusies die getrokken kunnen worden uit verschillende methoden van dataverzameling, effecten van gezinscompositie, exacte vakken, individuele en maatschappelijke verschillen in

onderwijs en migranten en onderwijs. Het thema 'Beleid en Organisatie in het onderwijs' wordt besproken door Teelken (UvA). Zij constateert een grote variëteit aan onderwerpen. Genoemd kunnen worden de symposia over 'Weer Samen Naar School', methodologische aspecten van schoolorganisatie-onderzoek, structuren van schoolorganisaties en onderwijs-economie en de papersessies over beleids-onderzoek en beleidseffecten, management-organen en instrumenten en facetten van externe ondersteuning en personeelsbeleid. Zij wijst - evenals Veenstra - op het gebrek aan tijd voor het voeren van discussies. De Vos (UT) constateert bij het (eendaagse) thema 'Methodologie en Evaluatie' eveneens een breed scala aan onderwerpen waarvan de samenhang niet altijd duidelijk is. Genoemd worden: een papersessie over adaptief toetsen en sessies rond onderwerpen die variëren van theoretische modellen tot praktisch gebruik van methoden op microniveau tot macro-niveau. Binnen het thema 'Lerarenopleiding en Leraarsgedrag' werd - zo signaleert Zanting (RUL) - aandacht geschonken aan drie hoofdlijnen: aandacht voor het beschrijven van teacher knowledge, opleiding en nascholing van leraren en onderzoek naar schoolleidersactiviteiten. Zij is van mening dat de uitwisseling van gedachten en de vraag hoe de verschillende onderzoeken samen een meerwaarde op kunnen leveren goed aansluiten bij het doel van de ORD. Ook voor een toekomstige ORD acht zij dit streven van belang. Mulder (EUR) rapporteert over het thema 'Beroeps en Bedrijfsopleidingen'. Onderwerpen die aan de orde kwamen waren onder meer: praktijkleerplaatsen, startkwalificaties, rendement van beroepsopleidingen (en problemen met de definiëring van het begrip rendement) en opleiden op de werkplek. Het thema 'Hoger Onderwijs en Volwassen-eneducatie' wordt besproken door Severiens (UvA). Dit thema was het grootste thema op de ORD van dit jaar. Centraal stonden de onderwerpen 'stelselherziening' (waaronder kwaliteitszorg) en 'studievoortgang en studieloopbanen' (waaronder leerstijlen). Naast resultaten van onderzoek werden ook evaluaties van invoering van nieuw beleid gepresenteerd. Het eigen Groningse thema tijdens de ORD '95 betrof 'Evaluatie van Onderwijseffectiviteit'. Doolaard (UT) meldt dat de twee symposia

binnen dit thema betrekking hadden op 'kern-thema's in het onderwijseffectiviteitsonderzoek' en 'effectief onderwijs voor specifieke groepen leerlingen'. Problemen blijven bestaan rond stabiliteit en consistentie van effecten op de lange termijn. Een (oud) probleem blijft volgens haar ook dat uit een aantal onderzoeken blijkt dat de variantie die toegeschreven kan worden aan leerlingkenmerken zo groot is dat de klas en/of de school er bijna niet toe doen. Gelukkig blijkt dat niet uit alle studies.

De deelnemers aan de kroniek tonen zich in het algemeen tevreden over de inhoudelijke kwaliteit van de bijdragen, ofschoon de indruk bestaat dat het scala aan onderwerpen in een aantal gevallen wel erg breed is. Wat de organisatorische kant betreft worden soms opmerkingen gemaakt die de volgende aspecten betreffen: te weinig tijd voor discussie, de onmogelijkheid te wisselen gedurende papersessies en het soms willekeurig bij elkaar voegen van 'losse' papers in een symposium-achtige vorm. Het is niet de eerste keer dat dit wordt geconstateerd. Wellicht kan de organisatiecommissie van de ORD '96 in Tilburg haar voordeel doen met deze opmerkingen. Misschien dat andere presentatievormen (bijvoorbeeld rondetafelsessies zoals Teelken suggereert) de mogelijkheden tot discussie kunnen verruimen.

Curriculum

(W. Th. J. G. Hoebe, GION, RUG, Groningen)

Het thema Curriculum had in 1995 opnieuw een goed gevuld en gevarieerd programma. Vier symposia en vijf thematisch geordende papersessies werden aan de belangstellende congressgangers aangeboden. Met name de symposia handelden over onderwerpen die in de toekomst waarschijnlijk steeds belangrijker zullen worden, zoals vergelijkend empirisch onderzoek naar gebruikresultaten van leerboeken, de ontwikkeling van adaptief onderwijs, en de verhouding tussen domeinspecifieke en algemene onderwijstheorieën. 'De betekenis van onderzoek voor de keuze van leerboeken' zal in de toekomst waarschijnlijk toenemen. Dit zal met name het geval zijn, als onderzoek doorgaat te demonstreren dat het gebruik van sommige leerboeken vergeleken met

andere er weliswaar toe doet als we letten op onderwijsresultaten, maar dat geen enkel leerboek gunstig scoort op alle resultaatcriteria. Voor een objectieve beoordeling zullen we dan ook steeds minder kunnen vertrouwen op analytische evaluaties en zullen we meer behoefte krijgen aan informatie uit empirisch onderzoek naar daadwerkelijke gebruikresultaten (naar analogie van het vergelijkende onderzoek naar velerlei soorten producten in de Consumentengids). Onderzoek naar gebruikresultaten van leerboeken werd overigens niet alleen tijdens dit symposium gepresenteerd, maar ook in afzonderlijke papers binnen het thema Curriculum (IEA/TIMSS) en het thema Leren en Instructie (PPON/tweede rekenpeiling).

Het symposium *Flexibele interactieve leeromgevingen: ontwerp, ontwikkeling en onderzoek* behandelde een kernprobleem van de ontwikkeling van adaptief onderwijs, namelijk de flexibiliteit in ontwikkeling en gebruik van een - op individuele studenten uit heterogene populaties toegespitste - leermiddelenproductie, zowel wat betreft de selectie van leerstof als wat betreft de keuze voor (didactische) begeleidingscomponenten. Gedemonstreerd werd dat het systeem van de 'Interactieve Leer- en Cursusontwikkelomgeving' (ILCO) niet alleen geschikt is voor een computergestuurde productie van papier- en elektronische versies van geïndividualiseerde leermiddelen in het hoger afstandsonderwijs van de Open Universiteit, maar ook voor een computergestuurde leeromgeving voor zelfstudie in een afgewogen mediamix in het regulier hoger onderwijs.

In het symposium *Domeinspecifieke onderwijstheorieën en curriculumontwikkeling* werd gediscussieerd over het probleem of resultaten van vakspecifiek en vakdidactisch onderzoek inderdaad beperkt blijven tot de grenzen van de specifieke onderzochte vakken, dan wel kunnen worden gezien als met elkaar vergelijkbare operationalisering van meer algemene onderwijstheorieën (cognitieve psychologie, curriculumtheorie). Nu langzamerhand resultaten van vakspecifiek onderzoek in meerdere onderwijsdomeinen beschikbaar komen en met elkaar kunnen worden vergeleken, zal dit discussie onderwerp in de nabije toekomst steeds belangrijker worden. In het symposium werd de problematiek besproken en werden consequenties voor curriculumontwikkeling

aangegeven vanuit de invalshoeken van chemiedidactisch onderzoek, van vreemdetalendidactiek en geografiedidactiek. Domeinspecifieke ontwikkelingen in het reken/wiskunde-onderwijs werden in een afzonderlijk symposium *Leerlingenmerken, didactisch handelen en (realistisch) rekenen* bediscussieerd. Met name de invloed van leerlingenmerken op rekenaanpak en rekenprestaties en de gevolgen die dit heeft op de ontwikkeling van adaptief onderwijs, kwamen daarbij aan de orde. Ten slotte kwam het probleem naar voren tijdens de kernlezing van Westhoff (UU) over 'Leertheorie-ontwikkeling als tunnelbouw' binnen het thema Leren en Instructie (zie ook de bijdrage van Klatter).

In de overige vijf sessies over onderzoek naar het thema Curriculum werden dertien afzonderlijke papers thematisch geordend. Hoewel deze ordening de grote onderlinge variatie van de papers binnen het thema inperkte, bleef de verscheidenheid per sessie betrekkelijk groot. Onder het kopje *Curriculaire interventie* werden papers gepresenteerd over de invoering van een interculturele methode voor wereldoriëntatie, over interventies om het duurzaam gebruik van programma's voor begrijpend lezen te stimuleren, en over een programma om schoolbegeleiders te trainen in vaardigheden voor het coachen van leraren. Het onderwerp *Gezondheidseducatie* omvatte een beschrijving en probleeminventarisatie van de invoering van gezondheidseducatie binnen het vak verzorging in de basisvorming en een longitudinaal onderzoek naar de invoering en implementatie van aidsvoorlichting in het VO.

Onder *Ontwerpproblemen* werden leerbaarheidscriteria als criteria voor leerstofkeuze binnen natuur- en milieu-educatie besproken naast een analytische evaluatie van verschillende geautomatiseerde instrumenten die de ontwikkeling van bepaalde leerplanproducten ondersteunen. Onder *Evaluatieproblemen* kwamen - naast algemene cursusevaluatie in relatie tot docentevaluatie - curriculaire aansluitingsproblemen tussen onderwijssoorten aan de orde; de aansluiting tussen zaakvakken in het basis- en voortgezet onderwijs werd toegespitst op de aansluiting tussen kerndoelen en op de aansluiting tussen leerboeken; de aansluiting tussen HAVO en HBO werd toegespitst op vereiste en gewenste wiskundekwali-

ficiaties.

In de sessie over *Internationaal curriculumonderzoek* werd het derde internationale wiskunde- en science-project (TIMSS) geïntroduceerd, werden gegevens over de toetscurriculum-overlap van TIMSS-items in het basisonderwijs gepresenteerd, en werd over het Nederlandse deel van een OECD-peiling naar steun voor het onderwijsbeleid, met name voor kerndoelen en -vakken, gerapporteerd.

Leren & Instructie

(E. B. Klatter, VON, KUN, Nijmegen)

Binnen de divisie Leren en Instructie werden onderzoeken gepresenteerd, die geclusterd waren onder de volgende thema's: hulp op maat, hoofdrekenstrategieën tot honderd, de kwaliteit van rekenleerprocessen als startpunt van zorgverbreding, samenwerkend en studierend leren en tot slot leertheorie-ontwikkeling als tunnelbouw. Deze thema's suggereerden een gevarieerd aanbod; een nadere blik op de titels van de individuele presentaties liet echter een ander beeld zien. Van de veertien sprekers, georganiseerd in papersessies of symposia, spraken tien personen over het onderwerp 'rekenen'. Daarnaast was er een paper met het onderwerp 'leesstrategieën' en nog drie presentaties over respectievelijk cognitieve strategieën bij het samen leren, kwaliteit en effectiviteit van het samenwerkend leren en het effect van school- en klaskenmerken op studeerstrategieën. De vijftiende en laatste spreker Westhoff (UU), hield een kernlezing over een iets breder onderwerp: leertheorie-ontwikkeling. Het programma van de divisie Leren en Instructie werd met deze lezing afgesloten, reeds op woensdagochtend 11.00 uur! Omdat mijn interesse-gebied niet direct samenvalt met rekenen, heb ik slechts één symposium over dit onderwerp bijgewoond, naast de kernlezing van Westhoff. (Een bezoek aan de overige drie 'niet-reken' presentaties werd verhinderd door een werkbespreking... het leven van een AiO gaat zelfs - of juist - op congressen gewoon door).

Het symposium onder de titel *Hoofdrekenstrategieën tot honderd* had betrekking op vragen omtrent verschillende oplossingsmethoden. In de onderwijspraktijk is de belangstelling voor rekenen tot honderd (R100) toe-

genomen als gevolg van een herwaardering van 'rekenen met het hoofd' en de grotere nadruk op gevarieerde rekenstrategieën in plaats van standaardprocedures in de 'realistische' reken-didactiek. In de onderzoeks-presentaties werden telkens twee hoofdvormen onderscheiden van oplossingsprocedures bij R100 (optellen en aftrekken). De eerste is de 'rijgmethode' (G10, bv. $46+23$ via $46+20$); de tweede is de 'splitsmethode' (1010, bv. $46+23$ via $40+20$). In Nederland wordt vooral de G10-methode aangehangen, met het argument dat vanuit de realistische theorie, de rijgmethode (G10) goed aansluit bij het tellen als informele strategie van kinderen. Interessant is dat Nederlandse kinderen van 7/8 jaar, een gevarieerd beeld laten zien; een groot aantal kinderen gebruikt G10 ('gaat vlugger') en een groot aantal gebruikt 1010 ('gaat makkelijker'). Daarnaast rekenen een minderheid flexibel met zowel 1010 als G10, afhankelijk van het somtype. Dat geen duidelijkheid bestaat over 'de beste' strategie in schoolse rekensituaties, werd aangetoond in de eerste drie presentaties.

Van Mulken (Hogeschool Rotterdam) illustreerde aan de hand van zijn onderzoek dat de keuze voor één van de oplossingsmethoden voort lijkt te komen uit ofwel een vorm van routinegedrag, of impasse-handelen of een welbewust strategisch handelen. Harskamp en Suhre (RUG) presenteerden onderzoek naar 'hoofdrekenen in het speciaal onderwijs'. Twaalf MLK- en LOM-leerlingen kregen een remedieel programma aangereikt - passend bij hun (half goede) oplossingsstrategie - dat betere rekenprestaties bleek op te leveren dan het reguliere programma. In de derde presentatie werd door Klein (RUL) een model voorgelegd dat leerlingen moet helpen de overstap te maken van 1010 naar G10. Er werd een tussenstap geïntroduceerd, 10t, waarmee het gehanteerde model een soort 'stadia-leerlijn' vormde. Deze overgangsvorm bleek een bron van verwarring te zijn. Het alternatief in de vorm van de (lege) getallenlijn (Treffers & De Moor, 1990) bleek zeer succesvol. Tot slot presenteerde Bokhove van het CITO gegevens uit de periodieke peiling van het onderwijs (PPON) met betrekking tot rekenen. Daarbij was speciaal aandacht voor de uitkomsten van (een gemiddelde leerling wat betreft) optellen en aftrekken tot 100, afgespiegeld tegen de gegevens uit 1987 en

nieuwe ingevoerde methoden. Er bleken in de tijd geen grote verschillen te zijn opgetreden. Dit alles werd 'in perspectief' geplaatst door de discussianten Beishuizen (RUL) en Grave-meyer (UU).

Vergeleken met voorgaande jaren werd dit jaar binnen deze divisie *weinig onderzoek* gepresenteerd waarin leerprocessen werden onderzocht in relatie tot *motivationale* en *affektieve aspecten*. Onderzoek waarin deze combinatie wel aanwezig was, werd gepresenteerd binnen het thema 'leerlingkenmerken, didactisch handelen en (realistisch) rekenen'. Dit symposium viel echter onder de divisie 'Curriculum', hetgeen illustreert dat ook (of soms vooral) buiten de grenzen van de eigen divisie interessante en voor eigen onderzoek relevante, informatie wordt gepresenteerd.

Het tweede en tevens laatste onderdeel dat ik heb gevolgd binnen de 'eigen' divisie was de kernlezing over *leertheorie-ontwikkeling als tunnelbouw*. Westhoff hield een helder en open verhaal over zijn leertheorie-model. Dit model is ontworpen als antwoord op de vraag of leertheorie alleen maar domeinspecifiek kan of moet zijn om bij het sturen en organiseren van nut te kunnen zijn. Leerprocessen kunnen wij immers alleen op domeinspecifiek niveau waarnemen. Het model van Westhoff bestaat uit drie kolommen, waarvan de middelste de 'ruggegraat' vormt. Daarin staan 'beslissingen' centraal binnen de didactiek (wat ga je gebruiken, hanteren, als doel stellen etc.). In de linker kolom staat de 'domein-specifieke input' weergegeven, hetgeen allerlei kennis betreft op vakinhoudelijk gebied. De rechterkolom geeft de 'algemene informatie-input' weer, waarbij gedacht wordt aan algemeen theoretische zaken als kennis over werkvormen of doelstellingen, of de meet- en regeltheorie. Via dit planningsparadigma wordt zichtbaar waar en hoe de leertheorie een bijdrage kan (en volgens Westhoff móét) leveren bij de planning en organisatie van een leerproces. Het model is analoog aan de 'tunnelbouw' (zie titel); voor het graven van tunnels begint men aan twee kanten tegelijk (domein-specifieke en algemene informatie). De kunst is om dat zo te doen dat je elkaar in het midden op de juiste plek ontmoet. De moraal van dit verhaal: om op de juiste plaats in het midden te eindigen moet je veel met elkaar communice-

ren en elkaar zeer serieus nemen. Westhoff zelf voegde de daad bij het woord: de lezing had een *interactief* karakter.

Onderwijs & Samenleving

(D. R. Veenstra, ICS, RUG. Groningen)

"Drie Amsterdammers kwamen naar Groningen om over Enschede te vertellen", zo opende discussiant Glebbeek (RUG) zijn commentaar op Bros (UvA), Van den Berg (Regioplan Onderwijs & Arbeidsmarkt Amsterdam) en Moerkamp (UvA). Deze onderzoeksters bundelden hun voordrachten in het symposium *Trajecten in het onderwijs en op de arbeidsmarkt*. Aan de basis van dat symposium stonden de gegevens uit het Enschede-cohort, waarin leerlingen worden gevolgd die in 1958 in Enschede zijn geboren. Aanvankelijk besloegen de data alleen schoolloopbaangegevens van deze leerlingen, maar in 1992 is een groot deel van dit cohort opgespoord en opnieuw ondervraagd. Deze nieuwe gegevens leverden voordrachten op over 'de relevantie van een meetmodel voor sociaal-economische herkomst', 'MBO-ers en HBO-ers op de arbeidsmarkt' en 'transitievaardigheden van LBO-MBO gediplomeerden op de arbeidsmarkt'. Uit deze bijdragen bleek echter dat tal van vragen het databestand te boven gaan, zeker wanneer theorie grotendeels ontbreekt, de probleemstelling en hypothesen ongericht zijn en er veel variabelen in een model worden gebruikt.

Hustinx (UU) vergeleek de conclusies verkregen met *verschillende methoden* van *dataverzameling*. Met gegevens uit een retrospectieve zelfrapportage vond hij dat kinderen uit lagere milieus vaker onder het advies kiezen. Dit milieu-effect werd echter niet gereproduceerd met administratieve data. De poging van Van der Hoeven-van Doornum (KUN) om de werking van *effectieve basisscholen* na te gaan op lange termijn was origineel. Zij onderzoekt de werking van de basisschool op prestaties na vier jaren voortgezet onderwijs. Op dit moment is echter onduidelijk of deze benadering nieuwe inzichten gaat opleveren. De rijkdom van het PRIMA-cohort, het landelijke databestand van het basisonderwijs, werd door Jungbluth (KUN) naar voren gebracht. In dit onderzoek zijn bijvoorbeeld prestatiescores van leerlingen in groep 2 verzameld. Zijn pre-

sentatie ging over de *informele opvattingen* van leerkrachten over leerlingen en hun ouders. Deze opvattingen van onderwijsgevendens beslaan een inschatting van het leervermogen en de werkhouding van hun leerlingen en het onderwijsondersteunend thuisklimaat. De opvattingen van leerkrachten werden verkregen met behulp van het zogenoemde 3-minuten-leerlingenprofiel, waarmee leerkrachten in korte tijd een oordeel vellen over een leerling. Conclusies konden in dit onderzoek nog niet worden getrokken.

Dronkers (UvA) en Bosman (RUG) gingen beiden in op het effect van de *gezinscompositie*. Dronkers belichtte een nieuw onderwerp in het onderwijsonderzoek: het effect van ouderlijke ruzie en echtscheiding op het welzijn van middelbare scholieren. Bosman richtte zich op de invloed van vadergezinnen op de schoolloopbaan van leerlingen. Net als verscheidene andere deelnemers van het thema Onderwijs en Samenleving ontleende zij haar informatie aan kwalitatief onderzoek. Uit beide voordrachten kwam naar voren dat labels als 'een-oudergezin' en 'twee-oudergezin' te grof zijn. Onderzoek naar gezinscompositie heeft dus alleen zin wanneer aan de verschillende situaties binnen deze categorieën recht wordt gedaan. Veenstra (RUG) betoogde dat de labels 'openbaar onderwijs' en 'bijzonder onderwijs' (en ook 'openbaar', 'protestants-christelijk' en 'rooms-katholiek') eveneens een *te divers* scala aan scholen omvatten. In zijn promotieonderzoek zal hij nader op dit onderwerp ingaan. Vreeburg (UvA) vestigde de aandacht op de invloed van de richting van de school op het uitgavenpatroon, de tijdsbesteding aan huiswerk, en de vrijetijdsbesteding van leerlingen.

Behalve deze voordrachten waren er nog dertien papers geselecteerd door Peschar (RUG) en Wesselingh (KUN), de coördinatoren van het thema. Daarin kwamen onderwerpen als 'exacte vakken', 'individuele en maatschappelijke verschillen in onderwijs' en 'migranten en onderwijs' aan de orde. Ofschoon ik niet alle papersessies van dit thema heb bijgewoond, denk ik, gebruik makend van de positieve geluiden in de wandelgangen, toch te kunnen stellen dat de kwaliteit van en de belangstelling voor de presentaties tamelijk goed tot goed was. Sessies met vier papers vond ik overigens wat te veel van het goede. Bij zulke

volle sessies werd de pauze of in het ergste geval de discussie geminimaliseerd.

Gelachen werd er ook. Wat te denken van Vreeburg (UvA) die het spijbelgedrag in het voortgezet onderwijs in kaart bracht. Op openbare scholen bleek minder gespijbel te worden dan op protestants-christelijke scholen. Vreeburg 'verklaarde' dit door het ontbreken van het vak godsdienst op openbare scholen. Fraai.

Beleid & Organisatie in het Onderwijs (Ch. Teelken, POW, UvA, Amsterdam)

Het thema Beleid en Organisatie in het onderwijs was vertegenwoordigd met vier symposia en drie papersessies. Deze symposia hielden de vier volgende thema's in: de uitkomsten van het onderzoek 'Weer Samen Naar School', methodologische aspecten van schoolorganisatie-onderzoek, structuren van schoolorganisaties en onderwijs-economie. De papersessies betroffen 1) beleidsonderzoek en beleidseffecten, 2) managementorganen en instrumenten en 3) facetten van externe ondersteuning en personeelsbeleid. Deze opsommingen laten al zien dat een grote variëteit aan onderwerpen vertegenwoordigd was, zowel inhoudelijke als methodologische thema's kwamen aan de orde. Ook was er aandacht voor actuele ontwikkelingen in de vorm van de evaluatie van 'Weer Samen Naar School'. Vrijwel alle gepresenteerde papers betroffen empirisch onderzoek.

In het symposium *Weer Samen Naar School* werd aandacht besteed aan onderzoek dat vanuit verschillende invalshoeken kennis opleverde over het functioneren van de samenwerkingsverbanden WSNS. Deze beleidsmaatregel heeft als doel dat met behulp van samenwerking tussen regulier en speciaal onderwijs meer leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften in het regulier onderwijs worden opgevangen. In het symposium kwamen drie aandachtspunten van het primaire onderwijsproces aan de orde, te weten ambulante leerlingbegeleiding, grotere professionalisering van leerkrachten in de vorm van leerlingbesprekingen en adaptief onderwijs. Met nadruk wordt gesteld dat adaptief onderwijs is bedoeld om het leren effectiever te maken voor *alle* leerlingen door rekening te houden met de ver-

schillende onderwijsbehoeften. De ambulante begeleiding had een beperkt resultaat op leerlingniveau en wordt niet gezien als een adequaat middel om de groei van het speciaal onderwijs in te perken (Kool, Gemeentelijk Pedagogisch Instituut Amsterdam). Bijna alle basisscholen doen al aan leerlingbesprekingen, terwijl éénderde dat planmatig aanpakt (Pijl, RUG). Hofman (RUG) constateerde dat recente en vooral beter uitgewerkte onderwijsmethoden meer geschikt zijn voor het uitvoeren van adaptief onderwijs. Opvallend zijn de grote regionale verschillen van percentages leerlingen in het speciaal onderwijs. Het blijkt dat die voor het grootste deel door de omvang van het aanbod verklaard worden (Petersen, KUN). Volgens de onderzoekers is een goede invoeringsbegeleiding cruciaal voor de kans van slagen van de WSNS-samenwerkingsverbanden. Toch mag er van de kant van de scholen wel een zekere draagkracht verwacht worden, immers aan alle voorwaarden voor invoering kan nooit worden voldaan. Op klasniveau speelt het vertrouwen in eigen kunnen van het onderwijzend personeel een grote rol. Weerstand tegen de invoering van WSNS komt vooral van de kant van het speciaal onderwijs, omdat het zich met opheffing bedreigd voelt. De nadruk moet daarom meer komen te liggen op verplaatsing van de speciale onderwijszorg.

Het symposium *Structuren van schoolorganisaties* was zo ingedeeld dat organisatiestructuurkenmerken in het deel vóór de pauze als de onafhankelijke variabelen gepercipieerd werden, zo werd onder andere een relatie gelegd tussen beleidsactiviteiten van scholen en structuurkenmerken (Hooge, UvA). In het tweede deel vormde dit de afhankelijke variabelen. Zo werden relaties gelegd tussen de omgeving van de school en structuurkenmerken op schoolniveau (Polder, UvA). Ook werden structuurkenmerken van school en bestuur onderling vergeleken (Venne, UvA). Op die manier werd het begrip structuur dus van verschillende kanten benaderd. Hoewel de theoretische aandacht voor structuurcomponenten wat naar de achtergrond is verschoven, is dit thema vanuit het oogpunt van institutionele herschikkingen en bestuurlijke vernieuwing nog steeds actueel.

Binnen de papersessie *Beleidsonderzoek en beleidseffecten* presenteerde Leune (EUR) een paper over determinanten van effectief onder-

wijsbeleid op macro-niveau. Leune laat hier zes variabelen zien die de effectiviteit van onderwijsbeleid bepalen. In het model wordt gestreefd naar volledigheid zodat iedere determinant onder een bepaalde categorie valt. In dit model wordt geen rekening gehouden met ongewenste neveneffecten van beleid. Verder presenteerde Wylie uit Nieuw-Zeeland (New Zealand Council for Educational Research) een paper over decentralisatie van het onderwijs in Nieuw-Zeeland. Het Nieuw-Zeelandse onderwijssysteem kent nauwelijks een bestuurlijk middenveld, financiering en personeelsaanstellingen worden direct vanuit de centrale overheid geregeld. Op dit moment worden er steeds meer taken gedecentraliseerd naar het schoolniveau. De resultaten van deze decentralisatie zijn helaas mager te noemen, nadelige gevolgen zijn onder meer de toenemende verschillen tussen rijke en arme scholen en de hogere kosten als gevolg van het grote aantal taken dat nu op schoolniveau moet worden uitgevoerd. Oudejans en Buist (Regioplan Onderwijs & Arbeidsmarkt Amsterdam) probeerden de activiteiten van scholen binnen het Formatiebudgetstelsel te relateren aan andere variabelen binnen de school (zoals de behoefte aan beleid als coördinatiemechanisme en de gezagsverhoudingen binnen de school) om in die zin het beleidsvoerend vermogen van die scholen te voorspellen. Beleidsvoerend vermogen bleek wel iets toe te voegen wanneer geprobeerd wordt de verschillen tussen scholen in FBS-activiteit te verklaren.

Binnen het symposium *Onderwijseconomie* lag de nadruk sterk op econometrische analyses van het onderwijs. Zo wordt er hier gesproken over doelmatigheid en efficiency in plaats van effectiviteit en wordt geprobeerd de kosten en baten van het onderwijswezen zoveel mogelijk in cijfers uit te drukken. Er werd onder meer een model gepresenteerd waarin verschillen tussen meer en minder efficiënt functionerende onderwijsinstelling zichtbaar werden. Merkwaardig genoeg blijkt dat er in grotere instellingen sprake is van afnemende schaalopbrengsten (Van Ingen en Goudriaan, Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven Den Haag). Verder werd de flexibiliteit op de arbeidsmarkt van technisch opgeleiden met behulp van een wiskundig model geanalyseerd (Borghans, RL). Ook werd een data-gerichte, econometri-

sche analyse van het rendement van scholing gepresenteerd (Kalwij, KUB). Uit dit onderzoek bleek dat onderwijs een toenemende meeropbrengst heeft, met andere woorden mensen die langer onderwijs gevolgd hebben verdienen gemiddeld ook meer.

Helaas is er van de wens die Reezigt (RUG) vorig jaar in deze kroniek uitsprak weinig terecht gekomen, ook dit jaar was er vaak te weinig tijd voor discussie en soms zelfs voor vragen. Misschien moet er toch gestreefd worden naar andere presentatievormen (rondetafelsessies) waarbij de deelnemers de papers al van te voren lezen zodat er meer tijd is voor contact en kritiek, want dat is immers de functie van een conferentie.

Methodologie & Evaluatie (H. de Vos, TO, UT, Twente)

Binnen het thema Methodologie en Evaluatie was een zeer breed scala aan onderwerpen ondergebracht. Er was één papersessie rond adaptief toetsen georganiseerd, met bijdragen van het CITO. De overige sessies omvatten onderwerpen variërend van theoretische modellen tot praktisch gebruik van methoden op micro niveau tot macro niveau, waarvan de samenhang binnen de thema's meestal niet echt duidelijk was. In totaal bevatte het thema 4 papersessies (allen op dinsdag) met 13 presentaties.

De dinsdag begon met de papersessie *Metten en optimaliseren van onderwijs*. Hierin beschreef Teunis (RL) de ontwikkeling van een stelsel van internationale arbeidsmarkt-indicatoren. Dit systeem wordt ontwikkeld voor de Europese landen in opdracht van het ministerie van OC&W. Er worden drie groepen van indicatoren onderscheiden: arbeidsmarkt-indicatoren, indicatoren voor aansluiting onderwijs en arbeidsmarkt en indicatoren voor het signaleren van kwalitatieve ontwikkelingen. De indicatoren worden samengesteld uit aanwezig statistisch en empirisch materiaal, hetgeen betekent dat de kwaliteit van de indicatoren sterk afhankelijk is van de kwaliteit van de data.

In de presentatie van De Vos (UT) werd ingegaan op het optimaliseren van selectiebeheersingsbeslissingen met of zonder quota-restricties. De Vos heeft een beslissingsmodel ontwikkeld voor het vaststellen van criteria of

beslisregels voor selectie van leerlingen voor een bepaald lesmateriaal of een bepaalde behandeling. In de presentatie werd ingegaan op het effect van quota-restricties op het aantal personen voor een bepaalde behandeling.

De laatste presentatie binnen de sessie had als titel 'Systematische variatie van onderwijskwaliteit en onderwijsevaluatie' van Van Engelenburg e.a. (UvA). Zij beschreven een methode om systematisch het gedrag van docenten te variëren en op die wijze een relatie te vinden tussen docentgedrag en kwaliteit van onderwijs, respectievelijk studieprestaties. Hoewel het geen eenvoudige methode is om toe te passen, concluderen ze dat het met deze methode mogelijk zou zijn onderwijs te optimaliseren.

Het tweede thema was *Metten van onderwijs* met alweer een breed scala aan onderwerpen. Vorst (UvA) ging als eerste in op de 'kwaliteit van meetinstrumenten voor studiehouding en studievaardigheid'. Hij vergeleek een aantal instrumenten op aantal items en aantal schalen. De instrumenten zijn getest bij eerste jaarsstudenten psychologie en vervolgens zijn de relaties van testresultaten met tentamencijfers en studiepunten onderzocht. SMART (Klein, Topman & Van der Ploeg) en VSP (Schouwenburg) kwamen als beste naar voren.

De tweede spreker in deze sessie was Van der Drift (CITO). Zij heeft onderzocht hoe docenten en scholen het leerlingvolgsysteem gebruiken, zoals dat is ontwikkeld door het CITO. Ze vond dat docenten positief staan ten opzichte van het systeem, maar 25% van de docenten komt niet toe aan analyse en didactisch handelen.

De laatste presentatie werd verzorgd door Wilbrink (UvA), met als onderwerp 'Van Naerssens tentamenmodel in algemene vorm'. Het model combineert toetstheorie met keuzeafwegingen van studenten met behulp van zogenaamde nutsfuncties. De hoeveelheid inspanning die een student levert voor een tentamen, dient als voorspeller voor het eindcijfer.

Als derde thema stond een symposium over *Adaptief toetsen in de volwasseneducatie* op het programma, waarin sprekers van het CITO aan het woord kwamen. Allereerst werd een inleiding gegeven door Straetmans over de methode van adaptief toetsen. Daarna werden drie demonstraties van adaptieve toetsen gegeven,

één voor het meten van kennis in de Engelse taal (Noijons e.a.), één voor het toetsen van Nederlands als tweede taal (Schuurs) en tot slot een toets voor rekenen en wiskunde vaardigheden (Eggen). Er kwamen onder meer de samenstelling van itembanken, schalen en schatten van kennisniveau aan de orde.

Het laatste thema op de dag was *Evalueren van onderwijs* waarin van den Bergh (UU) als eerste aan het woord kwam. Hij besprak het belang van multi-niveau modellen voor school-effectiviteits-onderzoek. De nadruk lag op verschillen in modelleren van leerwinst. Hij vergeleek een model waarbij leerwinst wordt beschouwd als 'het verschil tussen begin- en eindniveau' en een model waarbij het beginniveau dient als covariaat voor het eindniveau.

De presentatie van De Vos (UT) met als titel 'Evaluatie van schoolbeleid met behulp van simulatie' ging in op het nut van simulatiemodellen teneinde meer inzicht te krijgen in de manier waarop scholen het leren van hun leerlingen kunnen beïnvloeden. Als voorbeeld werd een model behandeld waarin de effecten werden doorgerekend voor hogere eisen in LBO/MAVO en meer instructietijd voor zwakke leerlingen.

De hekkesluiters van de dag waren Kramer e.a. (UT). Zij presenteerden 'Een systematische evaluatiemethode voor het meten van effecten van schoolbegeleiding'. De methode wordt ontwikkeld teneinde de kwaliteit van dienstverlening objectief te beoordelen, het dienstverleningsproduct eventueel bij te stellen en zicht te krijgen op operationele kwaliteitsdoelstellingen.

Lerarenopleiding & Leraarsgedrag (A. Zanting, ICLON, RUL, Leiden)

Binnen de symposia en papersessies van het thema Lerarenopleiding en Leraarsgedrag werden drie hoofdlijnen zichtbaar. In de eerste plaats was er aandacht voor het beschrijven van *teacher knowledge*. Het gaat daarbij om kennis en opvattingen van docenten die van belang zijn voor hun functioneren in de lessituatie. Dergelijke praktijkkennis wordt voor een deel opgebouwd tijdens de beroepsloopbaan. De tweede hoofdlijn betrof de opleiding en nascholing van leraren, waarbij de in-service lerarenopleiding actueel is. Dit is een opleiding

die voor het overgrote deel in de praktijk plaatsvindt. De tweede lijn hing samen met de eerste, doordat ook in de opleiding en nascholing van leraren *teacher knowledge* wordt ontwikkeld en bijgesteld. De derde hoofdlijn betrof het onderzoek naar schoolleidersactiviteiten. Deze was binnen het geheel van de bijdragen wat moeilijker te plaatsen, maar zeker het vermelden waard. Carter en Doyle (University of Arizona) startten ieder met een *key-note* lezing, waarin enkele onderzoeksontwikkelingen in de Verenigde Staten werden geschetst.

Doyle beschreef in zijn bijdrage *Curriculum as a category in research on teaching* welke factoren bepalend zijn voor de uiteindelijke vormgeving van het curriculum in de klas. Een school baseert het formele curriculum onder meer op de eisen die de samenleving (overheid, exameneisen, e.d.) stelt. Vervolgens vertaalt de leraar dit voorgeschreven curriculum naar klasse-activiteiten. In dit proces spelen de persoonlijke kennis, interpretatie en waarden van de leraar een belangrijke rol. Een relevante discussievraag was in hoeverre leraren vrij zijn om zelf het curriculum te bepalen en in hoeverre zij rekening dienen te houden met bijvoorbeeld bevindingen uit het effectiviteits-onderzoek. Doyle bleek geen voorstander van wildgroei, maar nog minder van het volgen van instructiemodellen die gebaseerd zijn op het effectiviteits-onderzoek, zoals het directe instructiemodel. Hierbij bestaat namelijk geen ruimte voor interpretaties van leraren en leerlingen. Verder onderkende Doyle het belang om een algemene taal te ontwikkelen waarmee de processen in de klas kunnen worden beschreven. Door de nadruk op het curriculum en de zijdelingse verbinding met persoonlijke kennis van de leraar stond Doyle wat los van het onderwerp *teacher knowledge*. Duidelijker hiermee verbonden waren de voordrachten van Carter (University of Arizona), Meijer (RUL) en Bos (VU). De onderzoekers spraken daarbij zelf veelal van *praktijkkennis* in plaats van *teacher knowledge*.

In haar presentatie *Teacher knowledge and local understandings* zette Carter op een verhelderende manier het onderscheid tussen generaliseerbare kennis en persoons- en contextgebonden kennis uiteen. Zij illustreerde het traditionele onderwijs-onderzoek, waarin gestreefd wordt naar het ontsluiten van univer-

sele kennis, aan de hand van expert-novice studies. Volgens Carter geven deze onderzoeken een incompleet beeld van *teacher knowledge* en zijn ze door hun gedecontextualiseerde karakter niet valide. Carter pleitte ervoor om aan de hand van een narratieve onderzoeksmethode leraren voor zichzelf te laten spreken, waardoor recht wordt gedaan aan de rijkheid, complexiteit en verwevenheid van hun kennis. Bovendien bouwen leraren hierdoor inzicht op in hun persoonlijke kennis en preconcepties, zodat deze methode bruikbaar is in de lerarenopleiding.

In de discussie werd uitgebreid ingegaan op de validiteit van de narratieve onderzoeksmethode om tot algemene uitspraken over *teacher knowledge* te komen. Carter stelde dat het begrip validiteit in die zin niet past bij een gevalsbeschrijving, omdat hierbij de authenticiteit van de persoonlijke kennis doorslaggevend is. Wanneer dit zo wordt gesteld, kan de ontwikkeling van het onderzoek naar *teacher knowledge* naar mijn idee niet anders verlopen dan de ontwikkeling die Carter zelf al weergaf: de twee onderzoeksbenaderingen zullen afzonderlijk naast elkaar blijven bestaan.

Het spanningsveld tussen generaliseerbare en unieke kennis keerde tijdens de ORD'95 meermaals in de discussies terug. Dit was evident bij de presentatie van Meijer. Haar doel is om de kloof tussen theorie, verworven op de lerarenopleiding, en de praktijk van het lesgeven te overbruggen. Hiertoe brengt zij de praktijkkennis van leraren in kaart om deze uiteindelijk in de lerarenopleiding te kunnen gebruiken. In haar onderzoek gaat zij na in hoeverre een theorie omtrent tekstbegrip terug te vinden is in de praktijkkennis van leraren. Door tevens te zoeken naar patronen in kennisstructuren overstijgt zij de individuele leraar. Uit de betrokkenheid in de discussie over het persoonsgebonden karakter van kennisstructuren bleek deze kwestie sterk te leven onder de aanwezigen.

Het onderzoek van Bos paste uitstekend in de bovenstaande discussie. Zij streefde ernaar om tegemoet te komen aan het unieke karakter van praktijkkennis door leraren te laten vertellen hoe zij in de praktijk omgaan met heterogene klassen. Vervolgens heeft Bos hierin lijn aangebracht door de leraren met een aantal benaderingen te typeren.

Binnen de tweede lijn, opleiding en nascholing van leraren, bood het symposium *In-service lerarenopleiding* een aantal interessante paperpresentaties. De opeenvolgende presentaties kregen echter wel het karakter van een marathon, doordat alle discussie doorgeschoven werd naar het einde van het anderhalf uur durende symposium.

Terwel (UvA) constateerde als discussiant een nieuwe ontwikkeling. Moesten de studenten vroeger nog 'mentor-weerbaar' gemaakt worden, nu wordt gekeken hoe de praktijk-school zo doelmatig mogelijk bij de lerarenopleiding betrokken kan worden. Dit is zeker het geval bij de in-service lerarenopleiding, waarbij leraren-in-opleiding een deeltijdbaan hebben. Binnen de in-service lerarenopleiding wordt de kloof tussen theorie en praktijk verkleind door letterlijk in de praktijk te gaan zitten.

Hoewel er sprake is van herwaardering van de praktijk, bestaat er zeker nog alertheid voor imitatiegedrag van de student. Buitink en Oosterheert (RUG) stelden een begrippenkader en indicatoren op voor imitatie. Opvallend was dat hierbij niet alleen imitatie van de schoolpracticumdocent, maar ook imitatie van het eigen onderwijsverleden betrokken werd. Daarnaast was het gebruik van case-studies op te merken als onderzoeksmethode waarin de persoonsgebonden kennis en kennisontwikkeling van leraren zichtbaar gemaakt wordt.

In de derde lijn, het symposium *Schoolleidersactiviteiten in relatie tot het primaire proces*, werden drie onderzoeken gepresenteerd waarbij gekeken werd naar de taakperceptie en daadwerkelijke taakuitvoering van schoolleiders (Peters & Slegers, KUN; Imants, RUL & Krüger UvA). Deze taakspecifieke benadering is volgens Imants internationaal gezien een vrij unieke werkwijze. Een sterk punt van het symposium was de structurering door de discussiant en de commentaren die de verschillende presentatoren aan elkaar gaven. De uitwisseling van gedachten en de vraag hoe de diverse onderzoeken samen een meerwaarde op kunnen leveren, lijken me volledig aansluiten bij het doel van de ORD. Terugkomend op de verschillende benaderingen in het onderzoek naar *teacher knowledge*, verdient dit streven voor de komende ORD zeker aandacht.

Door de twee coördinatoren Mulder (UT) en Peters (RUG) was een afwisselend programma samengesteld dat bestond uit vier papersessies en twee symposia. De spits werd afgebeten met een paperlezing over de invulling van praktijkleerplaatsen in het MBO door Mulder (EUR) in de sessie *Vormgeving van leertrajecten*, waarin ook Deinum (RUG) en Van Smoorenburg (RL) een presentatie verzorgden.

De eerste dag werd afgesloten met twee papersessies waarin uiteenlopende onderwerpen aan de orde kwamen, als de betrokkenheid van ondernemingsraden bij het opleidingsbeleid (Van den Tillaart en Warmerdam, KUN) en de concurrentie tussen onderwijsinstellingen (Van der Aa, EUR). Bij de meeste van de 11 presentaties op de eerste dag lag de nadruk op empirische studies, waarbij slechts mondjesmaat aandacht aan theoretische onderbouwing werd besteed. Dit gold ook ten dele voor de presentaties tijdens de tweede dag, hoewel de verhouding tussen empirie en theorie evenwichtiger was.

Deze dag werd begonnen met een interessant symposium over *Startkwalificaties en rendement*. In twee sessies werden 5 papers gepresenteerd en aan de hand van stellingen werd een discussie gevoerd.

Veel aandacht was er voor het *rendement van beroepsopleidingen* en leerlingwezen. Een van de cruciale problemen in dit type onderzoek blijkt de operationalisering van het begrip rendement. Het onderscheid tussen intern en extern rendement is veelal gemeengoed geworden, maar verdere uitwerking en toepassing van dit begrip blijkt problemen op te leveren. Het nadeel van het hanteren van een rigide definiëring, waarbij het rendement van een opleiding wordt bepaald door het deel van de instroom dat de opleiding met diploma verlaat, is dat hiermee slechts een indicatie wordt gegeven van het werkelijke rendement. Tijdens de discussie werd gewezen op een aanscherping van de *definitie* omdat niet duidelijk is wat te doen met bijvoorbeeld mensen die verhuizen en elders dezelfde opleiding volgen en afronden. Op macroniveau is hier sprake van verhoging van het rendement. De hantering van genoemde definitie noodzaakt tot longitudinaal

onderzoek. Dergelijke gegevens over de mensen die in- uit- en doorstromen zijn erg schaars. Binnenkort komen die ter beschikking met betrekking tot leerlingen in het MBO (Van Batenburg, RUG).

Op de eerste dag werd door Lokman (STOAS) al gewezen op de noodzaak van bezinning op de huidige definiëring en onderzoeksmethoden die gebruikt worden om het rendement van opleidingen te bepalen. Onder andere veranderingen in de kwalificatiestructuur kunnen tot gevolg hebben dat deze bijgesteld dienen te worden.

Tijdens een presentatie over rendementsbepalende factoren in het *leerlingwezen* in Nederland (Hövels & Van den Berg, KUN), werd onder andere gewezen op het feit dat de koppeling tussen de vakopleiding en de arbeidsmarkt doorslaggevend voor het rendement is. In een internationaal vergelijkende studie (Onstenk & Voncken, UvA), blijkt dat het rendement van duale opleidingen in andere landen hoger is dan in Nederland. Onstenk poneerde de stelling dat het eindeloos uitbreiden van opleidingsmogelijkheden voor doelgroepen (veelal zonder erkende status) geen oplossing biedt. De rendementsdiscussie zou zich moeten richten op het vergroten van de kans dat jongeren (en doelgroepen) het initieel onderwijssysteem met een diploma afronden.

Hetzelfde thema kwam ook aan de orde bij de sessie waarin een paper werd gepresenteerd over het ontwikkelen van *nieuwe opleidingen* (Driessen, KUN) en het nut en effect van oriënterende en schakelklassen (Korving-den Engelse, Inspectie van het onderwijs).

Nieuwenhuis (STOAS) zette aan de hand van de casus 'agrarische sector', uiteen welke overwegingen een rol spelen alvorens een nieuw opleidingstraject op het laagste kwalificatieniveau te starten. Relevante vragen zijn onder andere 'past het in de onderwijsstructuur?' en 'is er al een traject aanwezig dat tot hetzelfde niveau opleidt?'. Tevens dient aandacht te worden besteed aan de vraag of er in het bedrijfsleven behoefte bestaat aan mensen met een bepaald kwalificatieniveau. En 'zijn er mensen die een dergelijke kwalificatie nodig hebben, of is dit alleen een extra onderscheiding van anderen die ook weinig kunnen en kennen?' Volgens Den Boer (RUG) werkt scholing inderdaad als een selectiemiddel voor

werkgevers. Van de mensen die in de PBVE uitvallen hebben na een jaar meer mensen een baan, dan de mensen die de opleiding net niet helemaal hebben afgerond. Dit betekent dat ook mensen zonder een startkwalificatie een baan vinden, waardoor het niet zinvol lijkt om de startkwalificaties steeds te verlagen.

Na een discussie waarbij begripsdefiniëring een belangrijk issue bleek, kwam dit ook ter sprake in het afsluitende symposium over *Opleiden op de werkplek*. Na presentaties over het ontwerpen van werkplekopleiden (Van der Klink, UT), het leerpotentieel van arbeidssituaties (Onstenk, UvA) en werkplekopleiden als integratie van werken, opleiden en leren (Glaudé, UU) werd in de discussie onder andere ingegaan op wat onder 'werkplekopleiden' moet worden verstaan. Gesteld werd onder meer dat het 'planmatige' waarop in oudere definities nogal de nadruk ligt (van o.a. Jacobs) tegenwoordig als enigszins achterhaald wordt beschouwd.

Hoger Onderwijs & Volwasseneneducatie (S. Severiens, ILO, UvA, Amsterdam)

Met elf blokken was het thema Hoger Onderwijs en Volwasseneneducatie het grootste thema op de ORD dit jaar. De papersessies en symposia waren zeer uiteenlopend van aard en er werd niet alleen onderzoek gepresenteerd, maar ook evaluaties van invoering van nieuw beleid of projecten. 'Stelselherziening' en 'studievoortgang' kunnen wellicht dienen als dé onderwerpen van onderzoek die op dit moment spelen in het hoger onderwijs. In een korte schets zoals deze, is het natuurlijk onmogelijk alle presentaties te bespreken, de (voor mij) meest kenmerkende en interessante worden er uit gelicht.

Het thema werd geopend met een forumdiscussie over de *stelselherziening* in het hoger onderwijs, zoals voorgesteld in het ontwikkelingsplan Hoger Onderwijs (is medio 1995 gepubliceerd). Er is weinig gelegenheid geweest tot discussie met onderwijskundigen tijdens het ontwerpen van dit plan en de coördinatoren van het thema besloten tot een forumdiscussie over de onderwijskundige consequenties van deze stelselherziening. Vanuit verschillende geleidingen werden de voorstellen van de commissie De Moor becommentarieerd. De Moor

zelf gaf de aftrap.

Ook de presentaties over de kwaliteitszorg hadden met name betrekking op stelselherzieningen. In de papersessies werden onder andere presentaties gegeven over differentiatie als beleidsdoel, over de communicatie tussen opleidingen en bedrijven/organisaties en over een vernieuwingsproject op de PABO. Van Hout (UvA) vatte één en ander samen: onderwijsvernieuwing houdt een algehele organisatie- en beleidsvernieuwing in en soms zelfs een wereldwijde vernieuwing (refererend aan een project over het invoeren van afstandsonderwijs in Rusland). In de bijdrage van Gimbrère (STOAS, Wageningen) werd gesteld dat stelselherzieningen vaak gemotiveerd worden door veranderende behoeften op de arbeidsmarkt. In hoeverre een verandering in onderwijsstructuur nu eigenlijk invloed heeft op functiestructuren op de arbeidsmarkt, was vervolgens haar een zeer legitieme onderzoeksvraag. Het blijkt dat stelselherziening niet automatisch leidt tot functieversillen, en dat bij een dergelijke beleidsmaatregel eerst en beter gekeken moet worden naar de arbeidsmarkt.

Uiteenlopende problemen in *studielooibanen* en *studievoortgang*, kwamen uitvoerig aan bod. Een aantal voorbeelden: uitval in het open afstandsonderwijs, vertragingen bij de fysiotherapie opleiding, de aansluitingsproblematiek tussen VO en HO, de voortgang van buitenlandse en allochtone studenten en problemen bij de afstudeeropdracht in Twente. Inzet en motivatie zijn terugkerende elementen als het gaat om het verklaren van studievoortgang, daarnaast worden studievaardigheid en leeroriëntaties genoemd.

Het symposium over *Leerstijlen* was hier dan ook op zijn plaats. Vermunt (KUB) bediscussieerde de papers over optimale studiestrategieën en leerstijlen. Hij wees op de mogelijkheden van leerstijlen als het gaat om het verbeteren van de studievoortgang, in verband met de veranderbaarheid van de leerstijl van studenten. Dat er kleine verbanden zijn tussen leerstijlen en resultaten (zoals gevonden door Schouwenburg (RUG)) zegt ook iets over de kwaliteit van de tentamens, aldus Vermunt. Een belangrijke conclusie lijkt te zijn dat er meer aandacht moet zijn voor de kwaliteit van studietoetsen.

Als laatste bespreek ik het symposium over

de *Doorstroom van bèta-meisjes en de deelname in technische studierichtingen van vrouwen*. In dit mooi opgebouwde symposium werd om te beginnen de stand van zaken met betrekking tot vrouwen in technische studierichtingen behandeld (het wordt heel langzaam beter: de sekse-segregatie neemt af), vervolgens werd ingegaan op de redenen waarom vrouwen kiezen voor een technische beroep en hoe je daar met beleid op in zou kunnen spelen en als laatste werd een vergelijking gemaakt tussen het Noorse en Nederlandse beleid. Eén van de oorzaken voor het langzame veranderen van de Nederlandse situatie, aldus de discussie van Ten Dam (UvA), heeft betrekking op het feit dat het probleem benaderd wordt als het probleem van meisjes: meisjes doen iets verkeerd; ze kiezen niet goed. Als echter het probleem in het onderwijs gelegd wordt, is de legitimiteit bij de beroepsgroep lager. De legitimiteit van het beleid lijkt een belangrijke indicator te zijn voor een succesvol onderwijsmancipatiebeleid. In Noorwegen wordt het beleid namelijk veel breder gedragen dan in Nederland en (dus) is de deelname van vrouwen aan technische studierichtingen hoger. In Nederland staat de onderwijsvrijheid echter zo hoog in het vaandel dat de overheid niet veel middelen heeft om invloed uit te oefenen.

De presentaties en discussies in het thema Hoger Onderwijs en Volwasseneneducatie waren, om te besluiten, levendig en boeiend. Voorzitters en discussianten vatten hun taak serieus op en leverden zeer waardevolle bijdragen aan de papersessies en symposia. De relatie tussen het onderzoek en de praktijk werd benadrukt door de keuze voor het meenemen van beschrijvingen van projecten en invoeren van beleid. Dit gaf een interessante wending aan het geheel. Het bijwonen van dit thema was dan ook inspirerend om tot een brede opvatting van onderzoek in het hoger onderwijs te komen.

Evaluatie van Onderwijseffectiviteit

(S. Doolaard, TO, UT, Twente)

De organisatie van de ORD'95 had naast thema's en prestaties binnen de acht divisies van de VOR gekozen voor het extra thema Evaluatie van onderwijseffectiviteit, een onderzoeksgebied waarop men in Groningen veel onderzoek uitvoert. Binnen dit thema werden

twee papersessies en twee symposia georganiseerd. Het eerste symposium had als onderwerp *Kernthema's in het onderwijseffectiviteitsonderzoek*. Er werden verschillende onderzoeken gepresenteerd waarin geprobeerd wordt de assumpties waarop het effectiviteitsonderzoek vaak gebaseerd is te toetsen, zoals de assumpties van consistentie en stabiliteit van effecten. In het tweede symposium, *Effectief onderwijs voor specifieke groepen leerlingen*, werd onderzoek gepresenteerd waarbij men probeert te onderzoeken in hoeverre onderwijs dat effectief is voor alle leerlingen in het algemeen ook effectief is voor specifieke groepen leerlingen, het zogenaamde onderzoek naar differentiële effecten. Er vond een kernlezing door Sammons van de universiteit van London plaats en een forumdiscussie rond het thema 'De impact van effectiviteitsonderzoek op de praktijk van het onderwijs'. Vier onderwijsonderzoekers reageerden hierin op vier personen uit de praktijk die aangaven welke maatregelen of activiteiten zij uitgevoerd hadden naar aanleiding van uitkomsten van effectiviteitsonderzoek.

Sammons is vanaf het begin betrokken geweest bij effectiviteitsonderzoek, onder andere bij het project 'School matters' van Mortimore. Zij heeft onderzoek gedaan, en doet dit nog steeds, naar de verschillende kernthema's binnen het effectiviteitsonderzoek zoals die aan de orde kwamen binnen de presentaties op de beide congresdagen. In Groot-Brittannië is er op dit moment sprake van een opleving van het effectiviteitsonderzoek. De regering is een steeds grotere nadruk gaan leggen op de resultaten van het onderwijs. Scholen gaan steeds meer afgerekend worden op de prestaties van hun leerlingen. In kranten worden de eindexamencijfers afgedrukt, zodat ouders de 'beste' school uit kunnen kiezen. Vanuit de effectiviteitsbeweging probeert men te bewerkstelligen dat er geen ruwe scores vergeleken worden, maar zogenaamde value-added scores waarbij rekening gehouden wordt met allerlei relevante achtergrondgegevens van de leerlingen. Aan de hand van voorbeelden uit de (lopende) onderzoekspraktijk schetste Sammons zeer overzichtelijk de ontwikkeling in het effectiviteitsonderzoek tot nu toe, waarbij ze in het bijzonder stilstond bij onderzoek naar stabiliteit en consistentie van effecten en de lange termijn - en differentiële effecten. Ze sloot af met het

opsommen van de welbekende tekortkomingen van het effectiviteitsonderzoek. Ook Creemers (RUG), die op de lezing van Sammons reageerde, benadrukte de problemen en probeerde een richting aan te geven, waarvan misschien meer heil te verwachten is. Er zou meer integratie plaats moeten vinden tussen school-effectiviteitsonderzoek, waarbij men probeert de huidige (stabiele) staat van het onderwijs vast te stellen, en schoolimprovement, gericht op het dynamische, veranderende onderwijs, waarbij het doel verbetering is. Schooleffectiviteitsonderzoek zou meer rekening moeten houden met het feit dat scholen geen statische organisaties zijn, maar dat er continu processen aan de gang zijn ter verbetering van het onderwijs. Het bestuderen van deze processen, vooral die in de klas, zou uiteindelijk kunnen leiden tot meer inzicht in onderwijseffectiviteit.

Een dergelijke verandering zou misschien inderdaad nodig zijn, omdat de *algemene tendens* van de presentaties tijdens de papersessies en de symposia lichtelijk moedeloos was. Bij een aantal onderzoeken was het percentage variantie dat toegeschreven kon worden aan leerlingkenmerken zo groot dat de klas en/of de school er bijna niet meer toe deden (Weide, RUG). Factoren die op grond van eerder onderzoek en voorlopige theoretische overwegingen samen zouden moeten hangen met effectiviteit deden er in ander onderzoek weer niet toe, of hingen negatief samen met effectiviteit (Reezigt, RUG). Van speciale voorzieningen voor bepaalde doelgroepen, zoals NT2-onderwijs en deelname van allochtone ouders aan MR en OR, kon geen positief effect gevonden worden. De discussiant, Kloprogge (SARDES, Den Haag), benadrukte daarop dat de kenmerken die gemeten worden in dit soort onderzoek dikwijls niet procesmatig genoeg zijn om verschillen tussen scholen te verklaren.

Er waren echter ook presentaties die reden geven om te blijven zoeken naar *verklaringen* voor verschillen tussen scholen. Bosker (UT) liet zien dat de achterstand in jaren tussen leerlingen met een lage sociaal-economische achtergrond en leerlingen met een hoge sociaal-economische achtergrond in de loop van de basisschool kan stijgen van 1 jaar op 6 jarige leeftijd tot 2 jaar op 12-jarige leeftijd. Vervolgens liet hij zien dat dit, in het bijzonder voor taal,

een stabiel gegeven van een school is. Ook onderzoek, gepresenteerd door Sammons liet zien, dat de impact van de effectiviteit van de basisschool in ieder geval nog doorwerkt tot in de eindexamencijfers. Reden genoeg om, op andere manieren, te blijven zoeken naar waar de verschillen tussen scholen vandaan komen en de resultaten zodanig te vertalen dat ze in de praktijk iets kunnen betekenen voor scholen en hun leerlingen.

Aan deze kroniek werkten mee: *S. Doolaard, W. Th. J. J. Hoeben, E. B. Klatter, R. H. Mulder, S. Severiens, P. J. J. Stijnen, Ch. Teelken, D. R. Veenstra, H. de Vos, A. Zanting.*

De eindredactie werd verzorgd door *P. J. J. Stijnen*

Literatuur

- Creemers, B. (red.) (1995), *Onderwijsonderzoek in Nederland en Vlaanderen 1995. Proceedings van de Onderwijs Research Dagen 1995 te Groningen*. GION, Gronings Instituut voor onderzoek van onderwijs, opvoeding en ontwikkeling, Rijksuniversiteit Groningen.
- Treffers, A., & Moor, E. de (1990), *Proeve van een nationaal programma voor het reken-wiskunde-onderwijs in de basisschool - Deel 2*. Tilburg: Zwijzen.